

Protestant Theological University

Review of: Johan Gerrit Appeldoorn, Opteekeningen 1914-1916 bezorgd door mr. O. Schutte. Hilversum: Verloren, 2022

van Klinken, G.J.

Published in:

DNK Documentatieblad Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800

DOI:

[10.5117/DNK2023.2.005.RECE](https://doi.org/10.5117/DNK2023.2.005.RECE)

Published: 01/12/2023

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Klinken, G. J. (2023). Review of: Johan Gerrit Appeldoorn, Opteekeningen 1914-1916 bezorgd door mr. O. Schutte. Hilversum: Verloren, 2022. *DNK Documentatieblad Nederlandse Kerkgeschiedenis na 1800*, 45(99), 214-215. <https://doi.org/10.5117/DNK2023.2.005.RECE>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons). You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

This publication might have been made available through the PThU Research Portal under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the PThU website: <https://www.pthu.nl/over-ptthu/bibliotheek-ptthu/diensten/article-25fa-taverne-amendement-end-user-agreement.pdf>

Takedown policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will investigate your claim and remove access to the work if necessary: bibliotheek@pthu.nl.

Downloaded from the PThU Research Portal (Pure): <https://pure.pthu.nl>.

Recensies

Johan Gerrit Appeldoorn, *Opteekeningen 1914-1916*, bezorgd door mr. O. Schutte (Hilversum: Verloren 2022) 176 pp., ISBN 9789464550139, €25,-.

In de Middeleeuwen behoorde de Oost-Friese stad Emden samen met het huidige Fryslân en de Groninger Ommelanden tot het gebied van de 'Friese vrijheid'. Taal en gewoonten waren verwant en feodaal gezag ver weg. Vanaf de zestiende eeuw deed het landsheerlijk gezag zich nadrukkelijker gelden. Ost-Friesland werd in 1744 Pruisisch. Toch bleef in Emden de Nederlandse taal tot ver in de negentiende eeuw gangbaar in officiële stukken en preken van gereformeerden en doopsgezinden. Na 1870 ontwikkelde Emden zich voortvarend tot een moderne havenstad, met eigentijdse faciliteiten en spoorverbindingen naar het geïndustrialiseerde Rijnland. Parallel daaraan ontwikkelde zich een fel en eerder ongekend nationalisme, xenofobie en met antisemitische ondertönen. Deze veranderingen riepen aan de Nederlandse kant van de grens zowel bewondering als onbehagen op.

Gezien de vanouds nauwe onderlinge banden, ook in de familiesfeer, is er tot dusver verbazingwekkend weinig geschreven over de betrekkingen tussen Emden en Nederland in de bewogen jaren tussen 1870 en 1970. Het is dan ook bijzonder welkom dat mr. Otto Schutte in deze uitgave de aantekeningen publiceert die zijn grootvader Johan Gerrit Appeldoorn maakte toen hij aan het begin van de Eerste Wereldoorlog als doopsgezind predikant werkzaam was in Emden. Appeldoorn maakte er geen gemakkelijke tijd door. Dat lag waarschijnlijk deels aan hemzelf. In de *Aanteekeningen* laat hij zich kennen als een echte onderwijsman. Op het gymnasium van Emden en als privaatdocent gaf Appeldoorn met plezier les in vakken als Hebreeuws, Grieks en algebra. Zelf gepromoveerd op David Hume en Adam Smith hield hij zijn academische literatuur terdege bij. Of het ambt van predikant hem even gemakkelijk afging valt te betwijfelen. Preekbeurten en kerkenraadsvergaderingen kostten hem energie, en dat gold al helemaal voor omgang met karakters die verschilden van de zijne.

Relevant voor de hedendaagse lezer is de verhouding van Duits en Nederlands protestantisme. De doopsgezinde gemeente Emden placht

predikanten te beroepen die waren opgeleid aan het Doopsgezind Seminarie in Amsterdam. Zo ook Appeldoorn, maar die merkte al snel dat veel Emdenaren dat als een achterhaalde gang van zaken beschouwden. De doopsgezinde traditie van antimilitarisme en kritische distantie ten opzichte van de staat stuitte op weerstand in de plaatselijke pers. Blijkens zijn *Aanteekeningen* was de aanvankelijke impuls van Appeldoorn in de zomer van 1914 om mee te praten met de geest van de tijd en zo de betrouwbaarheid van zijn doopsgezinde gemeente te bewijzen voor de critici: hij beaamde de trots op het Duitse leger, deelde de klaarblijkelijke behoefte om Britten en speciaal Slaven 'een lesje te leren', hielp de schending van de neutraliteit van België goedpraten. Het duurde echter niet lang voordat de bezinning inzette, en Appeldoorn zich over al deze kwesties kritisch ging uitlaten. De wegen gingen uiteen. Toen hij in 1916 hoogleraar kon worden in Amsterdam, kwam dat zowel voor hemzelf als voor Emden als een opluchting.

De door Schutte toegankelijk gemaakte *Aanteekeningen*, met hun uitstekende annotatie, belichten een periode waarin Nederlands en Duits protestantisme uiteen groeiden. Appeldoorn moet zich grondig geërgerd hebben aan de volgens hem autoritaire en zelfgenoegzame sfeer die hij aantrof in gegoede kringen in Emden. Veel wijst erop dat die negatieve gevoelens wederzijds zijn geweest. Inmiddels, in 2023, zijn we meer dan 100 jaar verder. Protestantse kerken ter weerszijden van de Eems groeien weer naar elkaar toe, zoals onder meer blijkt uit gedeelde liefde voor de orgelcultuur (Schnitger!) en de enthousiaste deelname vanuit Nederland aan het programma van de onvolprezen Johannes a Lasco-Bibliotheek in Emden. Uiteraard wordt daarbij veel aandacht gegeven aan de gemeenschappelijke wortels in de bloeitijd van de Reformatie. Over de onderlinge verhoudingen tussen 1870 en 1970 bestaat zoals gezegd beduidend minder literatuur. Dat maakt dit boek tot een belangrijk tijdsdocument, weliswaar vanuit een beperkt want Nederlands perspectief. Het maakt benieuwd naar de Duitse versie van hetzelfde verhaal. Schutte merkt op dat hij het manuscript al veel eerder gereed had, maar het aanvankelijk in de la legde omdat het allemaal nog veel te gevoelig lag. We mogen hem en uitgever Verloren dankbaar zijn dat deze studie nu toch verschenen is, als waardevolle bijdrage aan de reflectie op kerkgeschiedenis van een grensgebied in de hoogtijdagen van het nationalisme in de twintigste eeuw.

Gert van Klinken